

Tietokirja esiin

Ohessa on kolme kirjoitusta alkusyksyn TIETOKIRJA.FI-tapahtumasta: Markus Hotakaisen esittely tapahtumasta, Erkki Tuomiojan avajaisesityelmä ja Lena Huldénin esitys, miten hänestä tuli tietokirjailija. Lopussa on luettelo tapahtuman esiintyjille tärkeistä tietokirjoista.

Paula Havaste (vas.), Panu Rajala ja Sirpa Kähkönen keskustelevat TIETOKIRJA.FI-tapahtumassa aiheesta "Faktan ja fiktion rajalla". Kuva: Pirjo Mäenpää.

Tietokirja elää ja voi oikein hyvin!

Markus Hotakainen

Elo–syyskuun vaihteessa 2007 järjestettiin Helsingissä Tieteiden talolla ensimmäinen pelkätään tietokirjallisuuteen keskittynyt tapahtuma TIETOKIRJA.FI. Sekä tietokirjojen tekijöiden että niiden kustantajien keskuudessa on ollut perusteltua huolestuneisuutta siitä, että tietokirjallisuuden merkitystä ei riittävän laajasti ymmärretä. Sitä ei tunnuta laskettavan sen kummemmin oikeaksi kirjallisuudeksi kuin kulttuuriksikaan, vaikka Suomessa tietokirjallisuutta myydään vastakkaisista käsityksistä huolimatta enemmän kuin kaunokirjallisuutta. Tapahtuman keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin tietokirjojen profiilin nostaminen ja niiden näkyvyyden lisääminen.

Kaikki mukaan!

Idea tapahtumasta syntyi alkuvuodesta 2006 ja varsinaiseen valmisteluvaiheeseen päästiin loppusyksystä. Jo alkujaan tavoitteena oli, että mukana olisi tietokirjallisuuden kenttä mahdollisimman laajasti. Järjestely- ja ohjelmatoimikuntiin saatiinkin hyvä edustus "pöydän kaikilta puolilta": mukana oli kirjailijoita, heidän edunvalvojiaan, isompia ja pienempiä kustantajia sekä tietokirjallisuutta tukevia ja markkinoivia tahoja. Asia koettiin yhteiseksi ja yhteistyö sujui kitkatta.

Tapahtuman järjestämisestä vastasivat muiden muassa FILI – Suomen kirjallisuuden tiedotus-

keskus, Suomen tietokirjailijat ry, Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta. Käytännön järjestelyt hoiti Tietokirjallisuuden edistämiskeskus, taloudellisesti tapahtumaa tukivat Suomen Kirjasäätiön tietokirjarahasto ja WSOY:n kirjallisuussäätiö.

Toimikunnat pitivät kevään 2007 aikana tiuhaan kokouksia ja tapahtumalle muodostui tiivistähtinen kaksipäiväinen ohjelma. Tällaiselle tapahtumalle tuntui olevan todellista tilausta, sillä suuri osa kymmenistä esiintyjistä suostui empimättä, ja monet kieltäytyneet harmittelivat sitä, että olivat ehtineet sopia jo jotain muuta juuri tuoksi alkusyksyn viikonlopuksi.

Jokaiselle jotakin

Tapahtumalla oli kaikkiaan kuusi teemaa: elämäni tietokirjat, miten käytän tietokirjallisuutta työssäni, miten minusta tuli tietokirjailija, ammatti: tietokirjailija, tietokirjallisuus kaunokirjallisuuden lähteenä sekä faktan ja fiktion rajalla. Teemojen valinta tuntui onnistuneen, sillä monet yleisön edustajat kyselivät ”miksi ihmeessä olette järjestäneet yhtä aikaa kahteen saliin niin mielenkiintoista ohjelmaa”. Myös teemoilla tavoiteltu ”poikkikirjallisuus” – esiintyjinä oli tietokirjailijoiden lisäksi myös kaunokirjailijoita sekä tietokirjallisuuden kuluttajia – toimi hyvin, ja se osaltaan vahvisti kuvaa tietokirjallisuudesta kiinteänä osana kirjallisuutta.

Yleisöä riitti ensi kertaa järjestettävään tapahtumaan kohtuullisesti. Eniten keräsivät kuulijoita luonnollisesti tunnetuimmat nimet niin kirjallisuuden, muiden medioiden kuin yhteiskunnan eri alueilta: Erkki Tuomioja, Hannu Taanila, Outi Nyytjä, Maarit Tastula, Esko Aho, journalistikolmikko Heikki Haapavaara, Pekka Numminen ja Anna-Stina Nykänen, musiikin saralta tunnetut Seppo Bruun, Heimo Holopainen ja Vexi Salmi sekä kirjailijapariskunta Hannu Mäkelä ja Anna Kortelainen.

Kahden päivän kävijämäärä oli noin 5 000, jos kuulijat lasketaan saleittain, mutta todellinen lukema oli parintuhannen paikkeilla. Osan yleisöstä vei varmastikin hyvä sää yhdistettynä kesän viimeisimpiin mökkiviikonloppuihin. Jatkossa haasteeksi muodostuu myös uusien kohderyhmien tavoittaminen. Nyt huomattava osa yleisöstä oli varmasti jo valmiiksi vakuuttunut tietokirjallisuuden merkityksestä. Heidän lisäksi mukaan on saatava sellaista väkeä, joka ei vielä välttämättä ole tietokirjallisuutta löytänyt.

”Virallisen” ohjelman rinnalla oli muiden tahojen – esimerkiksi Kotimaisten kielten tut-

Minulle tärkeitä tietokirjoja

Voipio, Anni: Suomen marsalkka; Meri, Veijo: C. G. Mannerheim, Suomen marsalkka.

Yksi ihminen, kaksi hyvin erilaista näkemystä. Kirjakaksikko, josta sai alkunsa Mannerheim-harrastukseni ja -kirjojen keräilyni.

Oja, Heikki: Tulipalloja taivaalla. Ensimmäinen lukemani tähtitieteen kirja, josta sai alkunsa tähti-harrastukseni.

Feynman, Richard: Surely You're Joking, Mr. Feynman! Erinomainen esimerkki ”creative non-fiction” -lajityypistä, suositeltavaa lukemista jokaiselle, joka kuvittelee tietävänsä mitä on neurus ja luovuus.

Newton, Isaac: Opticks. Tieteen historian hämmästyttävien asia ei ole taannoisen tiedon vähäisyys, vaan sen paljous. Tieteessä iso osa asioista on väistämättä vaikeita, muuta on turha uskotella.

kimuskeskuksen, Kustannustoimittajien yhdistyksen, Kääntäjien ja tulkkien liiton ja Oriveden opiston – järjestämiä oheistapahtumia ja erilaisia työpajoja, joissa oli niin ikään hyvin yleisöä, ja ne kiinnostivat myös alan ammattilaisia. Lisäksi tapahtumassa oli palkittujen tietokirjojen näyttely sekä kirjankuvittajien yhteisnäyttely. Etenkin pienkustantajien toiveista huolimatta paikalla ei ollut kirjamyyntiä. Tällaiseen ratkaisuun päädyttiin, koska Tieteiden talon tilat ovat melko rajalliset. Tietokirjat olivat kuitenkin tapahtuman aikana hyvin esillä Akateemisessa kirjakaupassa ja kerhokirjakauppa Suuressa Kuussa, joissa kummassakin oli erikoistarjouksia kaksipäiväisen tapahtuman aikana.

Mikä onkaan tärkeintä?

Eri esiintyjät puhuivat annettujen teemojen tiimoilta monista eri asioista, mutta yhtenä keskeisenä tekijänä nousi esiin kirjastojen merkitys: aikanaan kunkin oman lukuinnostuksen herättäjänä, yleisemmin tietoa kirjoista ja kirjallisuudesta tarjoavana asiantuntijatahona, ja erityisesti nykyisessä budjettileikkausten aiheuttamassa ahdingossa. Kirjastojen merkitystä ei voikaan korostaa liikaa. Suomen kulttuurirahaston käynnistämä kolmivuotinen Kirjataloo-projekti on erityisen tervetullut hanke.

Toinen ex tempore -aiheista oli tietokirjojen näkyvyys, joka koetaan yleisesti liian aivan vä-

häiseksi. Arvioita ja esittelyjä kaivattiin eri medioihin lisää, samoin markkinointia ja mainontaa. Tietokirja ei löydy ostajansa, ellei ostaja ensin löydä tietokirjaa. Nykyisessä laajassa tarjonnassa yksittäinen kirja hukkuu helposti massaun, ellei sen olemassaoloa tuoda riittävän vahvasti esiin. Suurin osa suomalaisista asuu seuduilla, joissa kirjakauppa ei ole kävelymatkan päässä. Silloin kirjaostoksille ei kovin helposti lähdetä summanmutikassa, vaan hankkimaan jotain nimenomaista teosta, josta on tavalla tai toisella saanut tiedon. Tällä hetkellä tuon tiedon saaminen on liiaksi oman aktiivisuuden varassa.

Tietokirjoja ei saa vaieta kuoliaaksi. Ja jos se on ollenkaan kiinni ensimmäisen TIETOKIRJA.FI-

tapahtuman järjestäjistä, esiintyjistä ja yleisöstä, niin ei tule käymään. Tapahtuma on päätetty järjestää jatkossa kahden vuoden välein, ja välivuosina ollaan saman otsikon alla näkyvästi esillä etenkin kirjamesseilla. Tietokirjallisuus on ottamassa oman, ansaitun paikkansa.

Kirjoittaja on Karttakeskuksen kustannuspäällikkö ja tietokirjailija. Hänen kirjansa "Mars – myytistä maisemaksi" sai tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon vuonna 2006.

Elämäni tietokirjat

TIETOKIRJA.FI-tapahtuman avajaisesityelmä

Erkki Tuomioja

Käytän tämän puheenvuoroni ainakin kahdessa ominaisuudessa, historiantutkijana ja poliitikkona. Historiantutkimus käyttää tietokirjoja tuottaakseen uusia tietokirjoja, ja pelkkien alkuperäislähteiden varassa tehty tutkimus ilman aiemman tutkimuksen läpikäyntiä ja arviointia jää torsoksi. Sen sijaan poliittista päätöksentekoa voidaan harjoittaa, lakeja säätää ja kantoja muodostaa ilman, että päätöksentekijä on itse kirjaa avannutkaan. Totta kai tällainenkin poliitikko käyttää tietokirjoja, mutta epäsuorasti, koska päätöksentekoon osallistuneet asiantuntijat ja valmistelijat ovat joka tapauksessa sellaista kirjallisuutta käyttäneet, vaikka eivät välttämättä niin laajasti ja systemaattisesti kuin toivottavaa olisi. Pahimmillaan on ollut nähtävissä jonkinlaista byrokraattista muotiakin väheksyä tutkimustietoa päätöksenteon tukena.

Se, että tieteellisen tiedon hyödyntäminen yhteiskuntapolitiikassa on vaikeaa ja että sillä on joka tapauksessa vain rajalliset mahdollisuudet, ei saa johtaa turhaan pidättyvyyteen tutkimustiedon käytössä politiikanteon apuvälineenä. Poliitikanteko perustuu tietenkin aina päätöksentekijöiden arvoihin ja mielipiteisiin, eikä ole olemassa tieteellistä tapaa, jolla voitaisiin osoittaa arvot itsessään oikeiksi tai vääriksi. Yrjö Ahmavaara teki aikanaan kunnianhimoisen, mutta

epäonnistuneen yrityksen ratkaista ns. Humen giljotiini, jonka mukaan siitä, miten asiat ovat, ei voi johtaa sitä, miten niiden pitäisi olla. Hyvä tietokirja tästäkin yrityksestä kyllä syntyi.

Tämä ei kuitenkaan ole este sille, etteikö tieteellistä tutkimusta voi ja tule käyttää yhteiskuntien parempaan ymmärtämiseen ja politiikkavaihtoehtojen seurausten arviointiin. Päätöksentekijöillä tulee olla käytössään niin paljon tutkittua tietoa, tervettä järkeä ja kriittisessä vuorovaikutuksessa testattuja arvopäämääriä kuin mahdollista. Kaikkia näitä on tarjolla, ainakin jossain ja johonkin aikaan, mutta valitettavasti ei välttämättä siellä missä ja silloin kun politiikkavaihtoja ja päätöksiä tehdään.

Yhteiskuntatieteitten arvostus ja käyttö ovat vaihdelleet. Tieteellinen lähestymistapa näyttää olleen suuremmissa arvossa ja käytössä silloin, kun sosiaalipolitiikkaa kehitettiin ja laajennettiin hyvinvointivaltioiden sodanjälkeisinä rakennusvuosina. En ymmärrä, miksi sosiaalitutkimuksen hyväksikäyttö olisi jotenkin vähemmän tärkeätä silloin, kun säästöt, leikkaukset ja supistukset on pantu työjärjestyksen kärkeen.

Tämän ei ainakaan pitäisi johtua resurssien puutteesta, vaan pikemminkin syynä on yleisempi epäluulo yhteiskuntatieteitä kohtaan. Oma osuutensa tähän on myös kommunismin ro-

mahduksella, jonka seurauksena koko ajatus *social engineeringin* nimellä kutsutusta kokeellisesta ja valvotusta yhteiskuntapolitiikasta on haluttu nähdä epämuodikkaana ja epätoivottavana.

Mutta myös suunnitteleman ja tutkimukseen perustuman yhteiskuntapolitiikka on oman lainsa *social engineeringiä*, eikä se voi olla lähtökohtaisesti parempaa kuin suunnitelmallinen ja tutkimusta hyväksikäyttävä politiikka demokraattisessa yhteiskunnassa. Esimerkeistä käyvät Reaganin presidenttikaudella aloitetut suurimittaiset veronalennukset tai Chicagon poikien Chiessä lanseeraama eläketurvan markkina-alistaminen, jotka eivät ole missään perustuneet tutkimukseen, vaan uskomuksiin ja arvoihin, erityisenä uskonkappaleenaan ns. Lafferin käyrä, joka väittää verotulojen kasvavan, kun veroja tarpeeksi alennetaan.

Tieteen ja tutkimuksen väheksyminen on yhtä turmiollista kuin sokea tieteisuskokin, niin kauan kun tunnustamme, ettei tieto itsessään koskaan tule mitätöimään niiden eettisten arvovalintojen merkitystä, joihin tiedon hankinta, arviointi ja käyttö aina perustuvat.

Tutkittu tieto on niin arvokas väline päätöksenteossa, että sen tulisi aina olla saatavilla, vaikka päätöksentekijät eivät sitä käyttäisikään tai kokisivat sen suorastaan kiusalliseksi. Enkä tarkoita yksinomaan varsinaista tutkimusta, vaan myös sellaisia helposti vähäteltyjä tutkimuksen, pamflettikirjallisuuden ja reportaasin rajoja rikkovia kirjoja, kuten Barbara Ehrenreichin *Nälkätalalla* tai Juha Siltalan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*.

Suositan siis vahvasti nykyistä laajempaa tutkimuksen ja tietokirjallisuuden käyttöä päätöksenteon valmistelussa ja arvioinnissa sekä toivon, että käyttäjiin kuuluisi myös mahdollisimman paljon suoraan kansalta valtakirjansa saaneita poliittisia päättäjiä – samoin kuin myös niitä kansalaisia, jotka meidät näihin tehtäviin valitsevat.

Siirryn puheenvuoroni avoimesti subjektiiviseen osaan. Tutkijoille ja päätöksentekijöille ja kenelle tahansa kirjat voivat olla suoraan sekä tiedon, ymmärryksen että inspiraation lähteitä. Tiedon lähteitä voivat olla myös muutkin kuin tietokirjat, myös muillekin kun vain kirjallisuudentutkijoille. Historialliset romaanit, tieteiskirjallisuus tai nyt suosioon nousseet ekologiset trillerit voivat nojata aika perusteelliseenkin tutkimukseen ja toimivat siten myös eräänlaisina tietokirjoina. Hyvä suomalainen esimerkki on Risto Isomäen *Sarasvatin hiekkaa*, vaikka itse olisin ollut ehkä vielä vakuuttuneempi siitä, jos hän

olisi kirjoittanut aiheesta suoraan tietokirjan yrittämättä pukea sitä vähän väkinäisesti kaunokirjalliseen muotoon.

Seuraavat tietokirjat ovat olleet minulle tavalla tai toisella erityisen merkittäviä tiedon, ymmärryksen tai inspiraation lähteitä.

Elämäni kaksi ensimmäistä tietokirjaa ovat olleet Yrjö Karilaan *Pikku Jättiläinen* ja Martti Jukolan *Urheilun Pikkujättiläinen*. Edellistä on Jukka Kemppinen luonnehtinut merkilleksi kirjaksi, ”oikeastaan hölynpölyä leikattuna ja liimattuna lukuisista lähteistä, mutta monille sen ajan nuorille iso elämys, jota luettiin ja luettiin”. Tämän voin omalta osaltani vahvistaa. Sama koskee josain määrin myös *Urheilun Pikkujättiläistä*, mutta ahkera tutustuminen siihen antoi minulle vuosikausiksi hyvän pohjan pärjätä urheiluaiheisissa tietokilpailuissa.

Siltä ajalta kun yhteiskunnallinen ja kansainvälinen tietoisuuteni alkoi herätä, kuvaan kuului, että aloin myös ahmia tietokirjallisuutta. Aikanaan voimakkaan vaikutuksen minuun teki ruotsalaisen kirjailijan ja poliittisen esseistin Göran Palmin pamfletinomainen *En orättvis betraktelse* – suomennettu nimellä *En yrittä tehdä oikeutta* – joka jäi aikakautensa lapseksi ja herättäisi tänään ehkäpä hymyilyä, mutta joka silloin nosti kolmannen maailman haasteen aivan uudella tavalla eteemme.

Muut kirjat esittelen satunnaisessa järjestyksessä. Yleensä näille on ominaista se, että olen niistä kuullut ja tutustunut erilaisia enemmän tai vähemmän omaperäisiä teitä. Yliopistollisten tutkintovaatimusten kautta ei mieleeni muistunut ensirivin vaikuttavia opuksia, poikkeuksena enintään Erik Allardtin ja Antti Eskolan kunnioitusta ansaitsevat sosiologian oppikirjat. Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* taas iskeytyi tajuntaani ennen kuin siitä tuli vuosikymmeniksi tutkintovaatimusten standarditavaraa.

Tammikuussa 1935 John Maynard Keynes kirjoitti George Bernard Shaw’lle kirjoittavansa parhaillaan ”kirjaa kansantaloudesta, joka tulee suurelta osin mullistamaan – ei ehkei heti, mutta kymmenen vuoden kuluessa – sen, miten maailmassa suhtaudutaan kansantalouden kysymyksiin”. Kirja oli *Yleinen teoria työllisyydestä, korosta ja rahasta*, ja Keynes oli oikeassa sen suhteen, miten se tuli vaikuttamaan. Luin kirjan huolella 70-luvun alkupuolella ja uskoin silloin ymmärtäneenikin sen. Kun minulle sitten pian selvisi, etten mahdollisista ambatioistani huolimatta milloinkaan tule kirjoittamaan mitään vähäisimmänsäkään määrin mullistavaa, madalsin toiveitani siihen, että edes joskus kirjoittaisi jotain lähes

ytä vakuuttavaa elämäkertakirjallisuutta, kuin mitä biografioiden tekijöiden parhaimmiston kuuluva Robert Skidelskyn kolmiosainen Keynes-elämäkerta edustaa.

Voi kuulostaa hienostelevalta vedota Keynesin alkuperäisteoksiin, kun kuitenkin se, mitä 60-luvun radikaalit kansantaloudesta oppivat, perustui paljon enemmän John Kenneth Galbraithin huomattavasti helppolukuisimpiin kirjoihin. Galbraithin helppolukuisuus ja suosio sekä aktiivinen poliittinen osallistuminen johtivat monet hänen ekonomistikollegoistaan vähän kateellisina väheksymään häntä; aivan suotta, kuten Richard Parkerin tuore tiiliskivielämäkerta Galbraithista osoittaa. Parker on erinomainen elämäkerturi, joka osaa asettaa kohteensa elämäntyön ja tuotannon laajempiin yhteyksiinsä. Muista ekonomisteista, joiden sanomaa ja sujuvakynäisyyttä arvostan, on mainittava Paul Krugman ja Joseph Stiglitz.

Vaikutavista ja avartavista historiallisista elämäkertoista on syytä myös mainita luettelonomaisesti Anders Isakssonin neliosainen teos Per Albin Hanssonista ja ruotsalaisen kansankodin synnystä ja Tuomo Polvisen viisiosainen Paasikivi-elämäkerta. Hyvän elämäkertateoksen ei tarvitse kuitenkaan olla moniosainen mammutisarja, kuten Frances Wheenin Karl Marx, Roy Jenkinsin Churchill-kirja, Robert Servicen *Lenin* ja Edward Radzinskyn *Aleksanteri II* osoittavat.

Omaelämäkerrat eivät yhtä usein ole jääneet mieleeni elämänulotteisina tietokirjoina. Parhaiten ovat mieleen jääneet teokset, jotka ovat yhtä paljon tai enemmän kauno- kuin tietokirjallisuutta, kuten Maksim Gorkin, Andre Malraux'n tai Hella Wuolijoen muistelmat. Enemmänkin ovat minua puhutelleet – ja myös sivuuttamattomina työkaluina toimineet – jotkin päiväkirjat, ennen muuta tietenkin presidentti Paasikiven julkaistut muistiinpanot. Meillähän ei valitettavasti ole sellaista päiväkirjan pitämistraditiota kuin Englannissa, missä se ulottuu Samuel Johnsonista Harold Nicolsonin kautta Tony Benniin ja moniin muihin.

Historiantutkijoiden teoksista en voi sivuuttaa englantilaisen Hugh Thomasin *The Spanish Civil War* kirjaa, jonka jo 60-luvulla ahmin ja joka johdatti minut myös George Orwellin *Katalonia, Katalonia* -kirjan äärelle. Suomalaisesta historiankirjoituksesta nousevat esiin Heikki Ylikankaan *Nuijasota*, *Tie Tampereelle* ja monet muut teokset, Osmo Jussilan *Suomen Suurruhtinaskunta 1809–1917* ja *Terijoen hallitus*, monet Matti Klingen teokset ja nuoremmasta polvesta Kimmo Rentolan tuotanto.

Historioitsijoille ja yhteiskuntatieteilijä ja muu-

toinkin tiedonhaluisille arvokkaita voivat olla myös pelkät dokumenttikokoelempätkin, joiden kokoajia, järjestäjiä, kommentoijia ja julkaisijoita saatetaan turhaan väheksyä tietokirjojen tekijöinä.

Erikseen haluan vielä mainita Karl Marxin. En siksi, että pitäisin suurena aukkona kenenkään sivistyksessä sitä, jos ei ole jaksanut kahlata läpi *Pääomaa*, mutta se joka ei ole lukenut *Kommunistista manifestia* tai *Civil Wars in France* on jäänyt vaille mukaansatempaavaa lukuilämystä; marxilaisia journalismeja parhaimmillaan!

Journalisteja tietokirjojen tekijöinä ei pidä muutenkaan väheksyä. Suosikkeihini kuuluvat aikamme ilmiöitä ja politiikkaa luovasti ja uutta tietoa tuottaen kaivelevat ja käsittelevät Christopher Hitchens ja Greg Palast, sekä tietenkin Gonzo-journalismin kantaisä Hunter S. Thompson, jonka *Fear and Loathing in Las Vegas* -kirjassa luomaa tyyliä monet ovat yrittäneet vaihtelevalla menestyksellä turhaan jäljitellä.

Sellaisista tietokirjailijoista, joiden kirjat ovat olleet minulle tärkeitä inspiraation lähteitä, haluan vielä mainita Zygmunt Baumanin, Karl Popperin, Timothy Garton Ashin ja aivan erityisesti Richard Dawkinsin, jonka uusimman kirjan *The God Delusion* ilmestymistä tänä syksynä myös suomeksi nimellä *Jumalharha* tervehdin erityisellä tyytyväisyydellä. Dawkinsin aikaisempi tuotanto on ollut minulle myös oiva johdatus evoluution ja biologian ymmärtämiseen.

Suhtaudun aika avarasti siihen, millaista kirjallisuutta voi pitää tietokirjana. Hyvä journalismi tai muistelmat voivat olla tietokirjoja, enkä edellytä tietokirjalta välttämättä dokumentoitua lähdeaineistoa. Mutta tietokirjoja itsekin kirjoittavan ei pidä lukea mitään ilman kriittisyyttä ja tekemättä vertailuja muihin lähteisiin, vaan hänen on käsiteltävä ja käytettävä tietokirjoja tieteellisen tutkimuksen ja keskustelun kriteerit täyttävällä tavalla.

Tietokirja ei kuitenkaan ole sama kuin tiedekirja. Hyödyllisiä tietokirjoja ovat myös käytännön elämää palvelevat erilaiset rakentamisen, sisustamisen, liikunnan, matkailun, keittotaidon, elämäntapojen ja harrastusten moninaiset oppaat. Niihin pätee sama kuin esim. journalistisiin tietokirjoihin. Ei niiltä tarvitse edellyttää tieteen pelisääntöjen tuntemusta, mutta niiltäkin on edellytettävä totuudellisuutta ja tarkkuutta. Sama koskee myös tieteen ja tiedon popularisointia, joka sinänsä on tärkeitä ja arvokasta työtä.

Toivon löytäväni näiltä päiviltä paljon vinkkejä hyvistä tietokirjoista myös sellaisilta aloilta, joissa tämän esitykseni kuulijatkin katsovat mi-

nun tarvitsevan kiinnostus- ja tietopiirini laajentamista. Lopuksi toivon myös, ettei näillä päivillä olisi ketään, joka yrittää tarjota hartauskirjallisuutta, ufo-tutkimusta, puoskarointiterapiaa tai muuta huuhaata tietokirjallisuutena.

Kirjoittaja on valtiotieteen tohtori ja pitkäaikainen kansanedustaja ja ulkoministeri. Hän sai Tieto-Finlandian vuonna 2006 teoksestaan "Häivähdys punaista: Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa".

Tietokirjailija, minäkö?

Lena Huldén

Harvalle tietokirjailijan ura on tietoinen valinta. Monet tutkijat, ainakin minä itse, ajauhin tietokirjailijaksi sivutulojen toivossa, saadakseen lisäturvaa pätkätoihin. Kieltämättä on useita suhteellisen heppoisin perustein syntyneitä tietokirjoja, mutta Suomessa on myös tyystin toisenlainen traditio. Historiantutkijat ovat perinteisesti työllistyneet esimerkiksi pitäjänhistorioiden tekijöinä. Meillä pitäjänhistorioilla onkin pitkät perinteet ja paikallishistorian tutkimus on erittäin korkealla tasolla verrattuna moneen muuhun maahan. Tutkijoiden panos suurelle yleisölle tarkoitetuissa tietoteoksissa on myös muiden tieteiden alalla taannut Suomessa tietokirjojen korkean tason ja luotettavuuden. Esimerkiksi eläintieteessä asetti Pekka Nuorteva vuosina 1957–59 ilmestyneellä erittäin korkeatasoisella Suomen eläinkuvastolla riman korkealle, samalla kun hän, jatkaen K. E. Kivirikon perinnettä, loi vahvan uudenaikaisen perustan suurelle yleisölle tarkoitetuille tietokirjoille.

Oma urani tietokirjailijana alkoi vuonna 1992, kun kirjoitin Schildts-kustantamolle Suomen historia -sarjan keskiajan osuuden. Historia on siitä hyvässä asemassa oleva tiede, että myös suurella yleisöllä on mahdollista tutustua ja ymmärtää sen alalta tehtyä tutkimusta. Väitöskirjani saikin tietokirjan piirteitä, ja Kastelholman linnan myöhäiskeskiajan historiaa käsittelevää teosta myytiin usean vuoden ajan linnassa vieraileville turisteille. Keskiaikaa käsitteleviä tietokirjojeni sarjaa täydensin pari vuotta sitten Suomen keskiaikaista itärajaa ja rajataisteluja käsittelevällä teoksella.

Vaikka olen tietokirjailijana jatkanut keskiaikaa käsittelevien teosten kirjoittamista, olen viime vuosina tutkijana siirtynyt poikkitieteelliseen tutkimukseen ja yhdistänyt lääketieteellistä entomologiaa ja historiaa. Leipätyöni onkin tällä hetkellä tutkia malariaa ja sitä, miksi se hävisi Suomesta. Tutkin myös polttiaisia ja niiden välittämää, karjaa ja lampaita uhkaavaa, sinikielitautia.

Historiantutkijana pääaiheeni kuuluvat sotahistoriaan alaan. Kun kiinnostuin lääketieteellisestä entomologiasta, oli siis luonnollista, että sodissa riehuneet taudit nousivat yhdeksi pääteemaksi. Useimmat sotia käsittelevät teokset kyllä mainitsevat erilaisia kulkutauteja ja joskus jopa niiden vaatimia uhreja, mutta päähuomio annetaan taisteluille ja ihmisten laitimalle strategioille. Erittäin harvoin sotaa käsitellään loisen kannalta. Harvana poikkeuksena onkin Hans Zinsserin vuonna 1935 ilmestynyt innostava teos *Rats, Lice and History*. Zinsser tutki pilkkukuumetta aiheuttavaa bakteeria ja kehitti pilkkukuumerotteen. Hän suoritti kenttätöitä mm. Serbiassa, Kiinassa ja Mongoliassa. Koska tiede on luonnollisesti mennyt eteenpäin 1930-luvulta, on pilkkukuumeen biografiana tunnettu teos auttamattomasti osittain vanhentunut.

Teokseni *Kuusijalkainen vihollinen* pyrkii analysoimaan hyönteisten osuutta länsimaisessa sodankäynnissä. Kirja eroaa muista tietokirjoistani siten, että kyseessä ei ole tilaustyö. Se on kertomus, jota itse pidän tärkeänä. Halusin osoittaa, että sodissa vaikuttavin ja ratkaisevin tekijä on hyvin usein ollut hyönteisen tai punkin välittämä tauti, eivätkä taistelut välttämättä ole olleet sotilaille kaikkein vaarallisin tapahtuma. Kuolema on ollut kaukana sankaruudesta, se on ollut tuskallinen, haiseva ja äärimmäisen epämiellyttävä.

Ihmisen suhde omiin loisiinsa on äärimmäisen kiehtova asia. Kun tarkastelee sotia esimerkiksi tähtien, horkkasääskien tai kirppujen kannalta, on hämmästyttävää, miten halukkaasti ihminen on toiminut hyönteisten ja niiden välittämien tautien hyväksi. Ihminen on vienyt mukanaan hyönteisiä uusille maantieteellisille alueille ja luonut niille hanakkaasti sopivat olosuhteet. Ison vihan venäläiset sotilaat toivat ruotsintorakan suomalaisiin savupirtteihin, ja ruotsintorakka hallitsi pirttejä, kunnes Suomen sodassa taistelleet venäläiset joukot toivat russakan mukanaan Suomeen.

Napoleonin retki Moskovaan vuonna 1812 kuuluu historian kaikkein tutkituimpiin sotaretkiin. Harvassa teoksessa on kuitenkin annettu suurempaa huomiota sodan todellisiin voittajiin, jotka olivat vaattetäi ja pilkkukuumbakteeri. Clausewitz on väittänyt, että jos Napoleon olisi saanut 300 000 miestä Moskovaan, niin hän olisi voittanut sodan. Todellisuudessa sota oli hävitty jo ennen Niemenjoen ylitystä. Tuomalla 600 000 miestä Puolaan, jossa majoitustiloja oli puutteellisesti ja pilkkukuume endeminen, Napoleon varmisti käytännössä heidän kuolemantuomionsa. Pilkkukuume oli siinä vaiheessa jo huomattavasti harvinaisempi Länsi-Euroopassa kuin maanosan itäisissä osissa. Taudille on myös tyypillistä, että kuolleisuus suurenee iän myötä. Selviytyjistä tulee taudin kantajia, ja tauti puhkeaa, jos kantaja joutuu esimerkiksi nälänhädän tai ääriolosuhteiden uhriksi. Todennäköisesti suurin osa ranskalaisista sotilaista ei ollut sairastanut pilkkukuumetta, mutta armeija oli koottu lukuisista kansalaisuuksista, joten joukossa oli varmuudella myös taudin kantajia. Valtava armeija joutui majoittumaan puolalaisissa maalaistuvissa ja hökkeleissä. Tilat vilisivät syöpäläisiä, ja ensimmäiset pilkkukuume tapaukset todettiin muuta päivää sotaretkien alkamisesta. Loppu oli yksinkertaista matematiikkaa. Suurin osa sotilaista oli menehtynyt jo ennen talvipakkasia. Ainoastaan 10 000–40 000 sotilasta selvisivät retkestä.

Ranskalainen lääkäri Charles Nicolle selvitti vuonna 1909 vaattetäin rooli pilkkukuumeen välittäjänä. Pilkkukuume kuitenkin vaati miljoonia uhreja ensimmäisessä maailmansodassa. Serbia muuttui loppuvuodesta 1914 rauniokasaksi. Puolen vuoden aikana pilkkukuume vaati siellä 150 000 ihmisen hengen. Pilkkukuume esti Itävaltaa miehittämästä Serbiasta ja muutti todennäköisesti sodan kulun.

Hyönteisten välittämät taudit ovat vieläkin vakava uhka. Nykyiset nopeat yhteydet helpottavat hyönteisten ja punkkien siirtymistä uusille alueille. Pitkät merimatkat estivät ennen tehokkaasti aavikolla elävien mahdollisten loisten ja tuholaisien siirtymistä meidän omiin mikroilmastoltaan aavikkoa muistuttaviin asuntoihin. Nykyisin voi trooppinen puutiainen saada ykkösluokan kuljetuksen "suoraan kotiin" ryövimällä ystävällisen turistin reppuun, tämän ollessa safarilla jossain afrikkalaisessa kansallispuistossa. Ruskea koirapunkki on jo meillä, mikähän laji tulee seuraavaksi?

Monella ihmisellä on taipumus erottaa itsensä ja oma kotinsa luonnosta. Haluan korostaa sitä, että olemme osa biologista monimuotoisuutta. Meillä on omat loistemme, jotka pystyvät hyödyn-

Minulle tärkeitä tietokirjoja

Alenius, Otto: *Finlands kärleväxter* (Helsingfors 1958). Kasvien määrittäminen herbaariota varten merkitsi minulle kokonaan uutta ajattelutapaa. Se ei ollut päättämistä, vaan järjestelmällinen tapa saada uutta tietoa. Alenius oli Suomen ensimmäisiä darvinisteja ja julkaisi modernin koulukasvionsa ensimmäisen painoksen 1860-luvun alussa. Vähemmän mairittelevaa on, että Suomi kuuluu myös niihin maihin, joissa Linneen systeemiin perustavat kasviot ovat eläneet kaikkein pisimpään. Viimeinen julkaistiin meillä 1970-luvulla.

Freuchen, Peter: *Nuoruuteni Grönlandissa* (Porvoo 1958). Ahmin koululaisena kertomuksia tutkimusmatkoista. Innostuin Sten Bergmanista ja Gustaf Bolinderista, vaikka heidän tapaansa kertoa eksoottisista kansoista voidaan välillä pitää rasistisena. Peter Freuchen erosi heistä, koska hän ei seurannut kansoja ylhäältäpäin, vaan sai toimeentulonsa Grönlandissa ja meni naimisiin inuitin kanssa. Nuoruus päättyi suruun Navaranan haudalla ja kirja loppuu Freuchenin toteamukseen: "Ja nyt oli vakavuus herännyt minussa eloon."

Ingstad, Helge: *Landet under leidarstjernen: En ferd till Grønlands norrøne bygder* (Oslo 1959). Ingstad yhdisti seikkailun arkeologiaan ja viikinkihistoriaan. Tässä kirjassa hän kertoo paikan päällä Eerik Punaisen ja muiden viikinkien elämästä Grönlandissa. Hänen suurin saavutuksensa oli löytää viikinkien asuinpaikka Newfoundlandilla. On vähemmän tunnettua, että juristi Ingstad oli ollut myös turkismetsästäjä Kanadassa 1920-luvulla. Hän eli pitkän elämän ja kuoli 101-vuotiaana vuonna 2001. Hän myös matkustaa edelleen, asteroidi 8993 *Ingstad* on nimetty hänen mukaansa.

Zinsser, Hans: *Rats, Lice and History* (Boston 1935). Zinsser kirjoitti ennen antibiootteja. Resistenssiongelmat ajankohtaistavat hänen ajatuksensa uudestaan. Hän totesi, ettei enää ole urhoollisia ritareita, jotka peitsellään seivästävät lohikäärmeen. Mikrobit ovat ottaneet hirviön paikan, ja taistelu niitä vastaan on ihan yhtä kiehtovaa ja samalla tavalla uhrauksia ja pelottomuutta vaativaa kuin keskiaikaiset mittelöinnit.

tämään ihmisen käyttäytymistä lisääntyäkseen ja levitäkseen. Jatkan tietokirjailijana, koska minusta on tärkeää välittää tietoa tieteellisestä tutkimuksesta laajalle yleisölle.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja historioitsija, joka on tutkinut hyönteistiedettä. Hänen teoksensa "Kuusi-jalkainen vihollinen" ilmestyi lokakuussa 2007 Schildtsin kustantamana.